

ПЕРЕДМОВА

«В Придністров'ї триває геноцид українців. Про це свідчать масові вбивства мирного населення. Більшість убитих – українці. Станом на 24 червня 1992 року вбито понад 500 осіб, з них половина – українці... Українці Придністров'я були насильно включені до складу чужої держави, яка зараз знищує їх на рідній землі... Необхідне негайне втручання України, оскільки вона зобов'язана за будь-яких умов захищати своїх співвітчизників. Бо завтра буде пізно... На нашому боці воюють гвардійці ПМР, УНСО, ополчення, Чорноморське козацьке військо. 14 армія дотримується нейтралітету, донських та кубанських козаків давно знято з позицій і відправлено додому. Ми лишилися сам на сам з ворогом. Сподіваємося, що Україна не залишить нас у біді в цей трагічний час у Придністров'ї».

Зі звернення Співки українців Придністров'я «Повернення» на ім'я Президента України, Голови ВР України, Міністра закордонних справ України, Генерального прокурора України.

*«...І день, і ніч гвалт, гармати;
Земля стогне, гнеться;
Сумно, страшно, а згадаєш –
Серце усміхнеться».*

Т. Г. Шевченко. Гайдамаки

Війна в Придністров'ї. Минуло вже понад 20 років.

З 1992 року сплигло немало часу. Багато чого з тих подій, учасником чи очевидцем яких я був, стало забуватися. **Проте, Придністровський конфлікт до цих днів незнайшов належного висвітлення у вітчизняних історичних працях та військовій мемуаристиці**, окрім нечисленних публікацій в ЗМІ та спроб дослідження молодих українських істориків таких як Едуард Андрищенко, Микола Кравченко та Ярослав Базалей. Тому й народився задум видання збірки спогадів про участь українців у Придністровському конфлікті. Адже то була знаменна історична подія.

Вперше з часів ОУН-УПА українці організовано й добровільно взяли за зброю, щоб відстояти свою честь та землю від зовнішнього ворога! Й тією силою, що їх консолідувала в новітньому часі, стала УНСО. За короткий час ця організація стала відомою в Україні та поза її межами, почала відігравати активну військово-політичну роль на теренах колишнього СРСР. За своєю свідомістю та організаційними зусиллями УНСО стала передовим загоном української нації. На відміну від офіційної влади, поставила собі за мету захист українців навіть за межами нашої держави.

Наша участь у згаданій війні сприяла збереженню незалежності як ПМР, так і Молдови, на які активно претендувала Румунія. Не дивується, шановний читачу, і Молдови теж. В ті часи керівники Народного Фронту Молдови (НФМ) та їхні ідеологи, що були при владі, з успіхом проводили в життя свої закони, не рахуючись ні з ким. З державних трибун лунали промови на тему єдиної національності – румунів, про необхідність встановлення «історичної справедливості» – об'єднання «двох румунських держав». Розпочався поділ громадян на корінних та не корінних. Українці та інші національності, що століттями жили на цій території, до перших не відносилися. Більшість молдован, які зі спогадів старшого покоління знали про жорстокий режим під час румунської окупації 1918–1940 та 1941–1944 років, коли «старші брати» називали їх «бессарабським бидлом», були проти офіційної політики Кишиневу та Бухареста. Тому в спогадах ми називаємо своїх ворогів головним чином румунами, бо це є правда.

Москва, побачивши, що в Україні є люди готові зі зброєю в руках дати відсіч окупанту (так сприймали прорумунські сили українці Придністров'я), суттєво зменшила свої апетити щодо суверенітету України. До цих днів російські шовіністи лякають свій народ не українськими демократами та лібералами, а «унсовцями и чеченцями».

В наших лавах через горнило конфлікту пройшли близько шестисот чоловік, понад 60 старшин та стрільців УНСО відзначені, згідно з Указом Президента ПМР № 160 від 15.07.1993 р., державними нагородами, медаллю «Захисник Придністров'я». УНСО в Придністровській Молдавській Республіці була офіційно зареєстрована, на відміну від України, де ми не мали формальної реєстрації. Посткомуністична номенклатура боялася українських націоналістів!

ПРИДНІСТРОВ'Я – ЗЕМЛЯ ПОДВИГІВ І СЛАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЗБРОЇ

(замість історичної довідки)

«Роми нам заздрили і задумали зло на нас — прийшли зі своїми возами і залізними панцирями і вдарили по нас, а тому довго відбивались від них і відкинули їх від землі нашої, а Рومي, бачили, що міцно захищаємо своє життя, залишили нас...»

Велесова книга

Боган Сергій

Крім цих невмирущих рядків «Священної книги українських русів» про війну наших славних предків з римлянами у Придністров'ї оповідають давньоримські автори. Перші воєнні зіткнення римських легіонерів з союзом праукраїнських племен роксоланів, язигів та аорсів відбулись у 16 році до нашої ери і тривали протягом усього I століття нової ери. Величний Рим, якому скорилась Європа, Азія, Африка, не зміг перейти Дністровський рубіж, який міцно тримали праукраїнські воїни. З ними «ромам» (не плутайте з сучасними циганами) довелось рахуватись як з нескореними сусідами та навіть союзниками. Сам неперевершений Овідій, видатний давньоримський поет, який певний час жив на території сучасного півдня України, вивчив мову місцевих племен і писав:

«Сам я, римський поет, нерідко, пробачте, о Музи!

Вжити примушений мову сарматську, тутешню!»

У III–IV ст.н.е. територію Придністров'я завойовують і заселяють германці-готи. Войовничі підкорювачі Риму асимілюються з сарматами та праслов'янами, утворюючи черняхівську археологічну культуру, і засновують германське королівство Вінітара і Германаріха. У III–IV ст.н.е. територію Придністров'я заселяє слов'янський племінний союз венедів. Вже у VI ст., за свідченням відомого єпископа-історика Йордана, землі

на Дністрі займають праукраїнські племінні союзи антів і склавинів, які ведуть грабіжницькі війни зі Східною Римською (Візантійською) імперією. Анти і склавини постійно нападають на балканські провінції Візантії і неодноразово беруть в облогу Константинополь і Салоніки. За твердженням видатного українського вченого-археолога В. Д. Барана, слов'янські археологічні пам'ятки VI–VII ст., відкриті в межіріччі Нижнього Дністра і Дунаю, дослідники беззаперечно пов'язують з племенами антів і склавинів. У VIII–IX ст. Придністров'я заселяють праукраїнські племінні союзи уличів і тиверців. У 885 р. вони не скорилися київському князю-варягу Олегу і той «обладая поляни, і деревляни, і сіверяни, і радимичі, а с уличі і тиверці імяше рать». До початку XI ст. уличі й тиверці, в районі сучасних придністровських районів Рибниці й Кам'янки, героїчно стримували навалу печенігів. Але, позбавлені воєнної підтримки Київської Русі, вони не витримують наступу тюркських кочовиків; відступають і сходять з історичної арени як окремі слов'янські племінні напівдержавні утворення. Пізніше печенігів у Придністров'ї витісняють половці (кумани). Воєнні походи руських князів під керівництвом київського князя Володимира Мономаха (1109, 1110, 1111 рр.) змусили половців очистити на певний час Причорномор'я та Придністров'я. Втім, контролювали русичі ці землі недовго. У 20-х роках XII ст. нова хвиля половців захоплює ці землі під свої кочів'я. Але в середині XII ст. галицький князь Володимирко Володарович, вибивши з Придністров'я тюркських кочовиків, включив ці землі до складу Галицького князівства. В середині XII ст. суздальський князь і засновник Москви Юрій Долгорукий намагався відбити ці землі у галицького князя Ярослава Володимировича Осмомисла, однак московсько-суздальське військо зазнало від галичан нищівної поразки. Польське та Угорське королівства у 1158 р. визнали права Ярослава Осмомисла на придністровські землі без значних бойових зіткнень. З цього моменту Придністров'я було невід'ємною складовою Галицького, а пізніше Галицько-Волинського князівства. Саме галичани-придністровці під командуванням бояр Держикрая Володиславовича та Юрія Домажирича взяли участь в історичній битві на Калці проти монголо-татар у 1223 р. В 1242 р. монголо-татари, повертаючись з Центральної Європи через Буджацький степ, спустошують Придністров'я. Місцевість знелюднілась. Після славетної перемоги українсько-литовського війська під командуванням князя Ольгерда

у 1362 р. на Синіх Водах золотоординці були витіснені з Поділля та Придністров'я. З 60-х років XIV ст. у письмових джерелах відсутні будь-які відомості про підвладність Золотій Орді земель на захід від Дніпра. Придністров'я було включене до складу Великого князівства Литовського, або ж Литовської Русі. Придністровські землі знову заселяються українцями. Близький родич великого князя Ольгерда князь Юрій Коріатович протягом 1374–1377 рр. був навіть правителем усєї Молдови. Після смерті князя Юрія володарем Молдови став його воєвода – Петро Мушат. У 1387 р. між молдавським правителем Петром Мушатом і литовсько-руським князем і одночасно польським королем Владиславом II – Ягайлом був укладений договір, за яким за Україною в складі Литовської Русі закріплювалися лівобережні райони Дністра, а за Молдовою – правобережні. Після турецької окупації Причорномор'я у XV ст. до складу Османської імперії потрапила лише південна частина Придністров'я. Північні та центральні райони, як прикордонні, лишались у складі Великого князівства Литовського, а пізніше – у складі Брацлавського воєводства Речі Посполитої.

З початку XVI ст. Придністров'я стає полем бою між українськими козаками і турецько-татарськими загарбниками. В боях проти мусульманських людоловів вкрили себе невмирущою славою українські запорізькі та реєстрові козаки під орудою: Ф. Лянцкоронського (1512 р.), Я. Тарновського (1524 р.), Д. Вишневецького-Байди (1561 р.), І. Свирговського (1572 р.), І. Підкови та Ф. Покотила (1577 р.).

Протягом XVI – XVII ст. Українське Придністров'я один з важливих форпостів козацької прикордонної та вартової служби. Це дозволяло значно зменшити втрати мешканців українського прикордоння, які встигали приготуватися до зустрічі з ордою. Ефективними були і зворотні напади на турецькі міста-фортеці, татарські улуси. Як писав польський хроніст Рейнольд Гейденштейн, козаки, «...зміцнившись у силі, почали щоразу частіше нападати на примирені з Польщею краї». А такими краями були Придністров'я та залежна від турецького султана Молдова. Уже в 1583 р. козаки захопили й ущент зруйнували місто та фортецю Бендери (Тягин) – на той момент найбільшу фортецю Придністров'я та Північного Причорномор'я. Крім того, зруйнування Бендерів уперше зробило українських козаків відомими в Західній Європі. Османська загроза становила серйозну небезпеку для багатьох європейських країн протягом усього XVI ст., і будь-яка

велика перемога над турками відразу привертала увагу. Почувши про козаків, європейські політики почали налагоджувати контакти з ними. Європі були потрібні союзники в боротьбі проти турків, яка майже безперервно тривала на Балканах і Середземному морі.

Козацькі напади викликали відповідну реакцію з протилежної сторони. Турецький султан використав захоплення Бендерів як привід для нападу на Річ Посполиту. За його наказом кримський хан рушив у похід на українські землі. У серпні 1589 р. татари увірвалися на Поділля, де завдали великих збитків українському населенню. Але запорозькі козаки перестріли татар під час їхнього повернення з походу понад Дністром, недалеко від молдавського міста Сороки. На річці Кам'янці козаки несподівано напали на табір кримського спадкоємця престолу, який стояв окремо від основної частини війська. Козаки знищили кілька тисяч татар і звільнили полонених. Коли ж на допомогу синові прийшов хан з ордою, запорожці стали табором, який обклали татарськими трупами, і відбили два наступи. Хан, під яким навіть поранили коня, був змушений відступити. Це була одна з перших переможних битв козаків проти кримської орди на чолі з ханом.

Взимку 1593 р. три тисячі запорожців, на чолі з гетьманом Григорієм Лободою, пішли у важкий зимовий кінний похід через степи й переправились через Дністер. Поява козаків у Молдові серед зими була абсолютною несподіванкою для противника. Не зустрічаючи опору, козаки захопили місто Орґеєв, де був ярмарок. Нападниками дісталась багата здобич, а вже на початку січня 1594 р. запорожці повернулись за Дністер.

В червні 1594 р. козаки Северина Наливайка зробили великий рейд назустріч татарам вниз, вздовж лівого берега Дністра. Наливайко захопив місто Паркани (Прескань) напроти Бендерів і спалив усі турецькі та молдавські поселення на Лівобережжі Дністра. С. Наливайкові дісталась багата здобич – від трьох до чотирьох тисяч коней, очевидно, приготованих для татарської орди. Польський можновладець Микола Язловецький у листі до польського короля писав про цей похід: «Наливайко, зібравши кільканадцять сотень розбішак, йшов був до Тягині, не дійшовши, випалив і турецьких, і волоських сіл кільканадцять, людей посік і здобич чималу до Брацлава 16 червня приніс». Вибір Наливайком об'єкта для нападу, за думкою українського історика С. Леп'явка, не можна назвати випадковим.

Ягорлик і Паркани знаходились на лівому (українському) березі Дністра. У лютому 1594 р. на Поділлі поширились тривожні чутки, що турки зміцнюють ці міста. Небезпека таких дій для України була зрозумілою. На цьому в листі до польського короля наголошував і сам С. Наливайко. У відповідь на воєнну акцію Наливайка татари в липні того ж року здійснили похід в Галичину. С. Наливайко негайно притягнув на себе сили ворога і, маючи під рукою близько 4000 козаків, атакував турецьке Придністров'я. Козаки черговий раз спустошили Бендери і його околиці – «кільканадцять сіл і ясиру турків, туркень, татар і татарок 4000 спіймали». Після місячного походу в Молдові війська С. Наливайка дали жорстокий бій на переправі через Дністер семитисячному війську молдаван, турків і татар під командуванням молдавського господаря Арона і повернулись на рідний лівий берег.

Восени 1594 р. С. Наливайко поквитався з Ароном за цей підступний напад (молдавський господар вів таємні перемовини з австрійським цісарем про свій перехід на бік антитурецької коаліції, про які Наливайкові було відомо). 29 жовтня 1594 р. дванадцять тисяч козаків перейшли Дністер біля Сорок і рушили на Цецору і Ясси. Арон був тричі розбитий і втік з князівства. Козаки зайняли Цецору і тодішню столицю Молдови Ясси, спустошивши все князівство. Через два тижні, в середині листопада, вони з багатою здобиччю повернулись в Україну.

Під час Визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі саме українські козаки і селяни Придністров'я, в листопаді 1649 р., першими повстали проти знахабнілої і ненависної польської шляхти. І тим самим зірвали перемир'я з поляками за Зборівською угодою. Після Білоцерківського договору Придністров'я було віддане Польщі. Але нове повстання придністровських козаків під проводом отамана Вдовиченка, яке перекинулось на Лівобережжя та Запоріжжя, зірвало і принизливу Білоцерківську угоду.

Придністровці фактично змусили гетьмана Б. Хмельницького йти до кінця у справі визволення України від Польщі. Після славетної перемоги у битві під Батогом 22–23 травня 1652 р. край остаточно повертається під владу українського гетьмана. Придністров'я стає форпостом «молдавської політики» Богдана Хмельницького. Містечко Рашків стало місцем одруження і резиденції Тимоша Хмельницького та Розанди Лупул. Саме з Рашкова козацьке військо Т. Хмельниць-

кого рушило у похід проти валахів і трансильванців, у результаті якого українцям вдалося захопити половину Волощини (сучасної Румунії) та її столицю Бухарест. Налякані ж трансильванці після цього переможного козацького походу стали шукати не ворожнечі, а союзу з Б. Хмельницьким. Після смерті славного гетьмана, в період «Руїни», Придністров'я спіткала трагічна доля всього українського Правобережжя. Ця місцевість знелюдніла як колись, після монголо-татарської навали.

Протягом XVIII ст. придністровські землі знову заселяються українцями. Після звільнення півдня України від турків чорноморськими козаками полковника А. Головатого Причорномор'я та Придністров'я входять до складу Російської імперії. Тираспольський повіт з 1803 р. знаходився у складі Херсонської губернії. Північні райони Придністров'я увійшли до складу Ольгопільського та Балтського повітів Подільської губернії. Незважаючи на значний наплив чужинського елементу, більшість населення, як і раніше, складали українці. За переписом населення 1859 р. в Тираспольському повіті (без північних придністровських районів) українців нараховувалось 36880 осіб, молдован 27720, німців 8550, росіян 5890, болгарів 4360, жидів 1400. В 1905 р. співвідношення не змінилося: українців 97176, молдован 71367, німців 28951... Молдовани складали лише 25% усього населення повіту.

Після революцій 1917 р. придністровські українці взяли активну участь у визвольних змаганнях. Після встановлення більшовицького режиму на території Тираспольського повіту піднімались численні антикомуністичні повстання і діяли українські партизанські загони, що входили до складу повстанського з'єднання отамана С. Заболотного. Під час Другого Зимового походу 19 листопада 1921 р. Бессарабська група Української повстанчої армії під командуванням генерал-хорунжого А. Гулого-Гуленка і полковника Й. Пшонника за підтримки місцевих українських селян-повстанців перейшла Дністер і зробила відчайдушну спробу оволодіти Тирасполем для подальшого просування на Одесу. Сили були нерівні, і після запеклого бою воїни армії УНР були змушені відступити на територію Румунії.

Уряд СРСР, спираючись на міркування міжнародного престижу та окупації в майбутньому всієї Бессарабії, вирішив створити у складі УРСР Молдавську Автономну Республіку. У зв'язку з цим

12 жовтня 1924 р. III сесія ВУЦВК прийняла постанову про утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки, до якої були включені ряд районів з переважаючим українським населенням Подільської і Одеської губерній, розташованих на Лівобережжі Дністра. До складу Молдавської АСРР увійшли 11 районів Лівобережжя Дністра: Слободзейський, Тираспольський, Григоріопольський, Дубоссарський, Рибницький, Кам'янський, Крутянський (Кодимський), Бірзульський (Котовський), Балтський, Ананіївський, Красноокнянський (8,1 тис. кв. км). У Молдавській АСРР тоді проживало 545500 чол. Молдаван налічувалося 30,1%, українців – 48,5%, росіян – 8,5%, жидів – 8,5%, представників інших національностей – 4,4%. У зазначених вище межах Молдавська АСРР перебувала у складі Української СРР до кінця червня 1940 р., коли Бессарабія була приєднана до СРСР.

Після анексії Червоною армією у 1940 р. Молдови, Південної Бессарабії та Буковини і створення так званої Молдавської РСР, Українське Придністров'я вольовим рішенням Сталіна було передане до складу новоутвореної республіки. Рішення Сталіна було вмотивоване тим, що приєднана до СРСР Молдова була виключно аграрною місцевістю Румунії і абсолютно не мала ніякої промисловості. Придністров'я опинилося у складі Радянської Молдавії, і тим самим Сталіним була закладена бомба уповільненої дії, яка розірвалася через багато років під час розпаду Радянського Союзу.

З початком Другої світової війни, румунські війська окупували цей український терен. 19 серпня 1941 р. румунський диктатор Іов Думітреску приєднав лівобережжя Дністра до особливої адміністративної структури – Трансністрії. До неї входили землі сучасної ПМР та території сусідніх районів України до Південного Бугу. Румунською адміністрацією Георгіу Алексяну на цій українській території проводилися жорстокі етнічні чистки. Внаслідок яких населення території сучасного Придністров'я скоротилося тоді на понад 100 тисяч чоловік, в своїй більшості – українців. Водночас на їх місце було переселено близько 20 тисяч молдаван і румун. Лише на 20 серпня 1944 р. окупаційні війська групи армій «Південь» та Думітреску були відкинуті за річку Дністер. У військових мемуарах героя Радянського союзу генерал-майора Г. С. Здановича яскраво змальована битва за Дністер між Дубоссарами та Григоровим. У середині квітня 1944 р.

203-я дивізія 5-ї ударної армії 2-го Українського фронту, якою командував Г. С. Зданович, була оточена та втратила до половини складу, завдала втрат противнику – 30 тис. солдат. У придністровських селах Гиртоп, Глинне та Красне досі стоять братські могили вояків дивізії. До речі, доля генерал-майора (білоруса за походженням) тісно пов'язана з Україною. У 1914 р., після смерті батьків у евакуації під час Першої світової війни, він із двома сестрами потрапив до дитбудинку в с. Солонці на Полтавщині, а книгу спогадів «Ідемо в наступ» закінчував писати гостюючи у родичів в с. Білики, того ж таки Полтавського краю.

Перша фаза Придністровського збройного конфлікту припадає на 1989–1991 роки, вона характеризується мобілізацією сторін, структуризацією та латентним ходом конфлікту. В цей період відбувається консолідація двох еліт – з одного боку консервативної придністровської, орієнтованої на збереження СРСР та економічних зв'язків із Росією та Україною; з іншого – націоналістичної молдавської, яка прагнула незалежності Молдови та зближення її із Румунією. Приводом для конфлікту та основним засобом мобілізації суспільної підтримки в Придністров'ї стало мовне питання.

Перша кров у Придністровському збройному конфлікті пролилася у жовтні 1990 р. Молдавські міліціонери та волонтери Народного фронту Молдови відкрили вогонь по беззбройним придністровцям на в'їзді до Дубоссар. Тоді загинули три цивільні особи – двоє молдован і один українець. Після початкової проби сил та «війни декретів», сторони звернулись до зовнішньої підтримки. Молдовська влада шукала її в Румунії; придністровська – в радянській столиці. ПМР розраховувала підписати новий союзний договір, проект якого розроблявся в 1991 р., як окремий суб'єкт СРСР. Однак, після провалу ГКЧП в серпні 1991 р., надії ПМР на підтримку радянської номенклатури було поховано.

Після серпневого путчу у Москві та проголошення незалежності України до Києва прибула делегація керівництва Придністров'я з проханням до тодішнього українського керівництва повернути лівобережні райони до складу України. Цьому однозначно сприяв той факт, що 14-а армія, розташована у Придністров'ї, знаходилась у складі Одеського військового округу. Але 29 серпня 1991 р. з мовчазної згоди голови Верховної Ради України Л. М. Кравчука та інших компартійних перевертнів придністровська делегація на чолі з І. Смирновим